

Fikret Cacan: Za novu doslovnost u prevođenju

Prevođenje poezije (kao najteži oblik prevođenja pa zato i uzoran za razmatranje) jest nerazdjeljiv dio i aspekt života poezije, a sama prevodivost poezije, potvrđena i provedena od najranijih početaka do danas, a tako će biti i ubuduće, jest jedno od najvećih čuda poezije. Tako paradoksalno i čudnovato da neprekidno potiče i znalce i nevježe da preispituju i ispipavaju to čudo. Kažu, Poezija je nešto neprevedivo, a opet svatko isti čas po čuvenju ili čitanju pjesme prevodi je na neki svoj jezik. I bez ograde čita razne prijevode poezije čak i kada zna izvorni jezik pjesme. Ili, poeziju se normalno prevodi, ali svi su prevodioci u zabludi ako se nadaju uspjehu, jer su rođeni gubitnici, a samo pjesnik zna što je htio reći. I tako dalje... *traduttore-traditore*, prevodilac-prevodilac.

Ali protresimo napokon tu vreću, da ne rješavamo problem s kojim se sv. Jeronim već sudario, pa prorokovao da će uvijek biti „neprijatelja koji će neupućene“ okretati protiv prevođenja, a to znači, umjetnosti, duha, kulture itd. Govoriti dakle protiv prevođenja mogu samo banauzi i žmukleri koji grade karijeru na račun kulture. Uvjeren sam dapače kako je Robert Frost mislio na „loš prijevod“ (o čemu itekako treba govoriti) kada je nazvao poeziju „onim što se izgubi u prijevodu“. Istom logikom je netko rekao i da poezije u svijetu nema jedino u „stihovima nepjesnika“. Vratimo se ipak tvrdnji iz prve rečenice: to što je svaki značajniji pjesnik u pravilu bio i prevodilac poezije neobična je činjenica samo u suvremenom hrvatskom pjesništvu, zato što je u nas prečesto običaj da pjesnici puni silne naobrazbe i znanja svim snagama pokušavaju poništiti svaki značaj jezika i kulture, unoseći u stihove samo nemoć vlastitog jezika i skepsu prema rasuđivanju i zasadama kulture i znanja. Ili pak od silne naobrazbe ništa drugo ne izraze nego mučninu i zlovolju od neprobavljene lektire, a kamoli da prevode poeziju.

Trešnja te vreće bi se na moj prijedlog zapravo svodila na povratak dignitetu doslovnoga prijevoda. Već mi odavno smeta koliko prevodioci uzimaju slobode i sve vještije to brane kao da je s umaknućem ideologija s obzora nestalo i potrebe za prevodilačkom disciplinom. Doista je 'tržište' izbacilo na površinu i samozvane prevoditelje koji nisu ni čuli za problem vjernosti i ljepote, odnosno točnosti i neljepote, mučeći se u procijepu između urednika i lektora i onda se to zove „časna koncepcija“, po onom zlokobnom neprepoznavanju „bezgrešnog začeca“ u izrazu *immaculate conception*. Kada sam ja započinjao, početkom osamdesetih, smatralo se da prevodiocu ne treba lektor, a sama riječ procijep podsjeća me na ono kako sam 1987. prevodio Osipa Mandeljštama za GZH: urednik Mate Maras je rekao da njega ne zanima Mandeljštam nego hrvatski stihovi, a kolega-rusist Josip Užarević, da on hoće čistog Mandeljštama makar i na hrvatskom! Kroz tu se Scilu i Haribdu, čistog pjesnika u hrvatskim stihovima, provlačim i danas i ne vidim zašto bih i za milimetar proširivao procijep. Naime, Zaratustra kaže: „Što je teško, tako pita duh koji je spreman da nosi“.

Dakle, smije li prevodilac koji bi se morao udubiti u tajne stiha da mu postanu jednakozvučne u oba jezika imati problema s ortografijom i sintaksom rečenice? Kao da glazbenik koji se

sprema obraditi simfoniju za gitaru malo šteka sa sluhom. Ono sve što valja znati, prepoznati i ponovo stvoriti u drugom jeziku prevodilac ima usvojiti toliko lako i prirodno kako bi mu onda pravi posao bio na onome što mora biti doslovno: na ključnim riječima, originalnim slikama, karakterističnim sintaksnim obratima, pjesničkim idejama itd. Kada se te značajke pjesme, plus one formalne (ritam, strofika, metar po načelu „slog za slog, zub za zub“) doslovno prenesu, onda se može i prevoditi ostalo manje-više vjerno, ali to više nije za razmatranje, to je za provedbu i primjenu: školska zadaća.

Sve to prikazujem pomalo ugrubo, jer se duh, *etimon* pjesme može kriti i otkrivati u bilo kojem sloju, ali bitan je taj obrat, ako ne i prevrat, to prebacivanje prevodilačke pozornosti s narečene slobode i udaljavanja od izvornika na to da se nužne razlike između dvaju jezika suvereno i prirodno svladavaju - a ne čepaju već u prvom stihu - i da se istodobno što doslovnije, zrcalnije, rekonstruiraju ključni elementi artefakta: ono po čemu prepoznajemo tu pjesmu, bez obzira na kojem bila jeziku. Imao sam priliku čitati svoje prijevode ruske poezije pred ruskim čitateljima: bilo je dirljivo kako nanovo uživaju na neki novi način u onome što toliko vole i poznaju. Primjerice, osjetili bi, na temelju vlastitoga dojma i doživljaja nekog pjesnika, i čisti duh hrvatskog jezika, zato što je taj duh ono jedino što je prevodilac ugradio u svoj prijevod. Naravno da u tom kontekstu nema smisla govoriti ni o kakvu gubitku (kad ga ni nema, po devizi „ni riječ viška, ni riječ manjka“), jer u takvom prevođenju poezija samo dobiva, i to je njezin bitni aspekt postojanja, kako rekoh na početku.

Tradicija doslovnoga prevođenja vrijedila je na počecima pismenosti i književnosti, prije desetak stoljeća, kada su se nadahnuto prevodili sveti tekstovi, primjerice, u kirilo-metodskoj radionici. Da ne duljim, tek s takvim posvećenim odnosom prema pjesmi (da ne kažem - tekstu) možemo pridati značenje onome bitnome, duhu pjesme, ma u čemu se krio, a ne precjenjivati sve ono drugo što se mora poštovati i odraditi.

Donosim za uzorak slavnu Puškinovu pjesmu posvećenu Anni Petrovnoj Kern, prevedenu ne hrvatski više puta (i još dvije u istom metru, Zabolockog i Šalamova). Mnogima je „u uhu“ Cesarićev prijevod s „tamnim sjećanjem“ i mnogo čime čega kod Puškina nema, a ja sam morao „prevesti“ samo riječ „genij“, jer je nemamo u tome smislu ideala, uzora. Odlučio sam se za riječ „san“, a ne duh, jer je pjesma posve konkretno ovozemaljska, kako bi prijevod ispao „san snova“ - a ostalo teži doslovnosti.

Aleksandar Puškin

Za A. P. Kern

*Sjećam se kad u divnu trenu
ti preda mnome iskrsku
trenutnom nalik priviđenju,
nalik ljepote čiste snu.*

*U muci s beznađem i tugom,
u smutnjama, kroz nespokoj,
nježni sam glas tvoj čuo dugo,
sanjao mili lik sam tvoj.*

*Išla su ljeta. Bura snježna
raspršila mi davne sne,
zaboravih ti glasa nježna,
nebeske tvoje crte sve.*

*U zabiti mog zatočenja
tiho se vukli dani svi
bez nadahnuća, uzbuđenja,
života, suza, ljubavi.*

Odjednom duša mi se prenu

*kad preda mnom ti iskrsnu
trenutnom nalik priviđenju,
nalik ljepote čiste snu.*

*I srce trepti s uznesenja:
uskrsnuli su opet za nj
i nadahnuće, uzbuđenja,
i život, suze, ljuven san.*

Varlam Šalamov

Kameja

*Ja ti pod starost i pod golet
u klisuru uklesah portret.*

*Tu sjekiretina i bradve
od krhkog pera bolje rade.*

*U ovoj zemlji leda, mraka,
muškaraca i ožiljaka,*

*ženske sam crte znao postić'
svim očajanjem zaludnosti.*

*I onda s tvojom glavom stijenu
u prstenu sam skrio snježnu.*

*I da se više njim ne patim
u oblake ga poslah zatim.*

Nikolaj Zabolocki

Kasno proljeće

Tek crijep na krovu obasjavši,
grijući bora drveninu,
sve više, više uzašavši

proljetno kasno sunce sinu.

U dimu ružičasto-smeđem
granja bez lista i bez pupa,
kosim je lučom prožet sveder
slavuj što pjeva, krilom lupa.

Kakvo prirodno obnovljenje
napjeva lakonskih i sporih
kao da maleno stvorenje
specijalno ih za nas tvori.

O zablude mom srcu znane,
mladićkih ljeta zastranjenja!
Kad se zazelene poljane
nema mi od vas izbavljenja.

Ja, drevni Kopernik, razorih
Pitagorinih pjev planeta
pa mu u temelju razotkrih
muziku krila što klepeta.

(Vijenac, br. 441, 27. siječnja 2011.)